

KV KRIGSRÅDET 3, STOCKHOLM ANTI-KVARISK FÖRUNDERSÖKNING AV PANNCENTRAL

2022-01-27

**Kv Krigsrådet 3
Stockholm**

Antikvarisk förundersökning av panncentral

Beställare: Svenska Bostäder genom Pontus Bodén
Datum: 2022-01-27

Reichmann Antikvarier AB
Ekensbergsvägen 75 169 31 SOLNA
Tel: 08-734 07 90
E-post: postmaster@reichmann.se

Utförd av: Claes Reichmann, ansvarig, sakkunnig
kulturvärden K, Martina Berglund, handläggare,
sakkunnig kulturvärden K

Omslagsfoto: Panncentralen från sydväst, dec 2021.

INNEHÅLLS- FÖRTECKNING

Inledning	4	Kulturvärden	22
Bakgrund	4	Kulturhistoriskt perspektiv	22
Arbetsätt	4	Estetiskt perspektiv	22
Sammanfattning	5	Socialt perspektiv	22
Bakgrund och förutsättningar	5	Värdefulla byggnadsdelar och rumssamband	23
Panncentraler	5	Kulturvärde - definitioner och förklaringar	24
Kv Krigsrådet	5		
Beskrivning	5	Källor	25
Förändringar	5	Arkiv	25
Kulturvärden	5	Tryckta källor och litteratur	25
		Internet	25
Förutsättningar	6		
Gällande detaljplan	6		
Översiktsplan	6		
Plan- och bygglagen (2010:900)	6		
Kulturhistorisk klassificering	6		
Historik	7		
Bagarmossen	7		
Äldre karta över Skarpnäck/Bagarmossen	7		
Panncentraler i Stockholm och Bagarmossen	8		
Beskrivning	11		
Anläggningsbeskrivning	11		
Fastighetsdata	11		
Byggnadsbeskrivning	12		
Rumsbeskrivningar	17		
Förändringar	20		
Funktion	21		

Samtliga fotografier är tagna av Reichmann Antikvarier AB 2021 där ej annat anges.

INLEDNING

Bakgrund

I samband med upprättandet av en ny detaljplan för del av Bagarmossen har Reichmann Antikvarier fått i uppdrag att utföra en antikvarisk förundersökning av byggnaden i kv Krigsrådet 3. Förundersökningen redovisar bl a byggnadens bakgrund och historik, förändringar och kulturvärden.

Syftet med detaljplanen är att möjliggöra ca 400 nya bostäder med lokaler i bottenvåningarna och förskolor i stadsdelen Bagarmossen samt att stärka delar av det lokala sambandet till Kärrtorp.

Planförslaget innebär att Bagarmossen kompletteras med fler bostäder och att grönstråket utmed tunnelbanan mellan Länsmansvägen och området strax öster om Rusthållarvägen omgestaltas till ett

tryggt och attraktivt område. Miljön ska uppmuntra till gång- och cykeltrafik samt liv och rörelse över dygnet. Vidare syftar planen till att utveckla Rusthållarvägen till en tryggare och mer befolkad gata som ska utgöra en tydlig entré till Bagarmossens centrum.

Marken ägs av Stockholms stad med undantag för fyra fastigheter som upplåts med tomträtt.

Arbetsätt

Reichmann antikvarier AB har genomfört arbetet som beskrivet i företagets kvalitetsmanual. Arbetet har omfattat arkivstudier, platsbesök för inventering och dokumentation samt karaktärisering och värdering av bebyggelsen.

Strukturen för arbetet har hämtats från publikationen Kulturmiljöanalys, en vägledning för användande av DIVE (2009). Arbetet i denna del motsvarar momenten S1 och S2 i DIVE.

Karta över del av Bagarmossen med kv Krigsrådet inringat i svart. Källa: Eniro.

SAMMANFATTNING

Bakgrund och förutsättningar

En ny detaljplan planeras för delar av Bagarmossen där kv Krigsrådet ingår. Denna antikvariska förundersökning fokuserar på panncentralen i kvarteret.

Panncentralen är klassificerad grön enligt Stockholm Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Garaget i samma kvarter är klassificerat gult.

Kv Krigsrådet

Byggnaden i kv Krigsrådet 3 uppfördes 1952-68 efter ritningar av arkitekt Nils Sterner. Huset uppfördes som panncentral men innehöll också kontor, verkstad och tvättstuga. Från början planerades ett stort garage i tre våningar i anslutning till panncentralen, vilket dock aldrig utfördes. Istället byggdes ett fristående lågt garage strax söder om panncentralen 1977. År 1988 byggdes ett förråd mot panncentralens södra fasad och 2012 gavs bygglov för rivning av panncentralens karaktäristiska skorsten.

Beskrivning

Panncentralen är byggd i soutteräng i 1-3 våningar. Taket har en cylindrisk form som avslutas med ett sadeltak mot norr. Avvattningen är integrerad i takfoten med smäckra stuprör. Fasaderna består av gult tegel med en indelning av lodräta och horisontella betongband. Stora fönster finns främst mot öster och väster. I söder en sannolikt ursprunglig port av trä.

Kulturvärden

KULTURHISTORISKT PERSPEKTIV

Panncentralen uppfördes under 1950-talet, då ett stort antal liknande anläggningar byggdes. Idag har de flesta spelat ut sin roll och rivits eller byggts om, men de som är kvar bär på bebyggelsehistoriska värden där de representerar en mycket speciell och egen byggnadskategori.

Ibland togs tillfälle att ge centralerna ett eget och något avvikande utseende. Krigsrådet skiljer sig både med sin form och material i området, vilket ger byggnaden ett tydligt arkitekturhistoriskt värde. Dess från början mycket viktiga roll att försörja omkringliggande bostäder med värme finns inte längre kvar, men den kvarvarande byggnaden har ändå ett samhällshistoriskt värde där den berättar om stadsdelens tidigare strukturer. Den karaktäristiska höga skorstenen som fungerat som ett landmärke är däremot borttagen, vilket minskar förståelsen av byggnadens ursprungliga funktion och identifikationen av byggnaden.

Den senare tillkomna förrådsbyggnaden från slutet av 1980-talet saknar kulturhistoriskt värde.

Den intilliggande garagelängan från 1977 besitter i sammanhanget ett begränsat kulturhistoriskt värde utan anknytning till panncentralen eller helhetsmiljön.

Invändigt finns byggnadshistoriska värden knutna till trappor och trapphus, ett fåtal bevarade snickerier och beklädnader av kakel och klinker. Ursprungliga tekniska installationer har till större delen tagits bort men visst teknikhistoriskt värde finns i den bevarade kolsilon och entresol av stål i pannrummet.

ESTETISKT PERSPEKTIV

Exteriören visar ett spännande och lekfullt uttryck med bl a en avvikande takutformning. Här finns arkitektoniska värden knutna till byggnaden. En smäcker takfot med integrerade häng- och stuprör signalerar en omsorg om detaljerna. Gedigna material såsom gult tegel som huvudmaterial i fasader med inslag av gjuten betong och stora fönster skvallrar om byggnadens industriella karaktär och bidrar till ett miljöskapande värde.

Rampen med underliggande garage och magasin har murverk av natursten och dekorationsmurade partier som är av betydelse för upplevelsen av panncentralen.

I interiörerna finns den industriella känslan fortfarande kvar. Rum med dubbel takhöjd och stora fönster, kolsilos och entresol i form av en stålkonstruktion ger den tydligaste bilden och upplevelsen av byggnadens tidigare disposition och användning.

SOCIALT PERSPEKTIV

Panncentralens roll i miljön och människors relation till byggnaden till stora delar försvunnit. Byggnadens industriella karaktär har en viss avvisande verkan och har under lång tid förknippats med tunga transporter. Därför är det svårt att knyta några kulturvärden till byggnaden i ett socialt perspektiv.

Värdefulla byggnadsdelar och rumssamband

EXTERIÖR - HUVUDBYGGNAD

- Gul tegelfasad med betongdetaljer
- Takutformning med omsorgsfullt utformade plåtdetaljer och beklädnad
- Ursprungliga fönster, portar och entréparti av trä

EXTERIÖR - RAMP/FÖRRÅD/GARAGE

- Murverk av natursten
- Dekorationsmurade delar mot magasin och förrådsdelar
- Traversbalk och metallräcke

INTERIÖR - HUVUDBYGGNAD

- Pannrummets entresol av stål
- Betongtrappor/trapphus med terrazzo/klinkers och smidesräcken
- Ursprungliga snickerier
- Kakel- och klinkerbeklädnader
- Kolfickans nedre del i pannrum

INTERIÖR - RAMP/FÖRRÅD/GARAGE

- Ej besökt

RUMSSAMBAND

- Pannrummet med entrésol, kolficka och apparatrum utgör ett sammanhängande och pedagogiskt rumssamband.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Gällande detaljplan

För kv Krigsrådet gäller stadsplan Pl 3967A från 1952. Planen fastställer endast byggnadens användning som garage, panncentral och tvättinrättning.

Översiktsplan

I översiktsplanen är Bagarmossen utpekat som stadsutvecklingsområde med goda möjligheter för fortsatt komplettering.

Plan- och bygglagen (2010:900)

8 KAP. 13 § (FÖRVANSKNINGSFÖRBUD)

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på;

1. anläggningar som är bygglovspflichtiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser, och
4. bebyggelseområden.

PBL KAP. 8 14 § (ANPASSAT UNDERHÅLL)

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till om-givningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

PBL KAP. 8 17 § (VARSAMHETSKRAV VID ÄNDRING)

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hän-syn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kultur-historiska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Kulturhistorisk klassificering

Planområdet ligger inom den del av Bagarmossen som är utpekat som kulturhistoriskt värdefullt område av Stadsmuseet.

Med undantag för bebyggelsen längs Byälvsvägen är större delen av Bagarmossen utpekat som särskilt kulturhistoriskt värdefullt i översiktsplanen för Stockholm. Inom området skall stor hänsyn tas till såväl helhetsmiljöns som de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värde.

Kulturhistorisk klassificering för kv Krigsrådet. Källa: DpWeb-map.

Bagarmossen är ett av de främsta exemplen på den tidiga tunnelbanestadens utformning. Stadsplanen bygger till stor del på idén om grannskapsenheter, dels genom planeringen av bebyggelsen i rumsbildande halvslutna kvarter, dels genom etablerandet av ett centrumtorg dit den kommersiella och sociala servicen samlats.

Byggnader inom området är gröna eller gulklassade. Den aktuella byggnaden i kv Krigsrådet 3 är klassad som grön, d v s fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Intilliggande garagelänga är klassificerad gul, d v s bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde. Stadsmuseets motivering för panncentralen är som följer:

”Panncentral med särpräglad utformning uppförd i början av 1950-talet efter ritningar av arkitekt Nils Sterner. Anläggningen bevarar trots vissa förändringar sin ursprungliga arkitektur. Den höga skorstenen är ett landmärke i stadsdelen. Panncentralerna är tidstypiska företeelser i 1950-talets stadsdelar och utgör viktiga tidsdokument.”

UTBREDNING AV KULÖR PÅ ILLUSTRATION

Utbredningen av grönmarkeringen på illustrationen nedan bedöms vara av orienterande karaktär och ej definitiv. Inom fastigheten Krigsrådet 3 finns två byggnader med olika kulörkod, grön och gul (endast för garaget). Tolkningen blir därför att grönmarkeringen omfattar hela fastigheten som helhet men med undantag för garagebyggnaden som har lägre ”gul” klass.

HISTORIK

Bagarmossen

Innan området där Bagarmossen idag ligger började bebyggas, bestod det främst av en stor mosse. På 1920-talet fanns där endast ett hus på platsen, Mosstugan, ungefär där Lagaplan ligger idag. Marken tillhörde Skarpnäcks gård som under senare delen av 1800-talet ägdes av storbryggaren Neumuller. 1922 köpte Stockholms stad marken av hans arvingar.

Stadsplanen för Bagarmossen, som fram till 1963 hette Skarpnäcks gård, var klar 1950 och två år senare hade de första bostäderna vuxit upp. Husen bestod av lamellhus i 3-4 våningar kring gröna gårdar och med inslag av enstaka punkthus. Hit drogs också tunnelbanan, men inte förrän 1958. Redan från början planerades en förlängning av tunnelbanan och därför avsattes ett reservat i form av ett grönområde som dock aldrig kom att utnyttjas utan förtätades med bostäder på 1980-talet. Fram till 1994 låg tunnelbanespåret och dess station i marknivå utmed och söder om Lagavägen och Lagaplan. Den nya sträckningen av tunnelbanan mot Skarpnäck lades under mark och fick en ny underjordisk station. På tunnelbanas gamla spårområde har det under 1990- och 2000-talet byggts nya bostäder.

1959 utvidgades stadsdelen genom en överenskommelse med Nacka kommun som innebar att gränsen för staden flyttades en bit in på nackas mark. Denna nya del bebyggdes först 10 år senare med rationell bostadsbebyggelse i storgårdskvarter.

Ovan Karta över Bagarmossen från 1934.

Th Nybyggda hus vid Lagaplan, Bagarmossens centrum. Punkthuset ritades av Nils Sterner. Foto Sune Sundahl 1957, något beskuret. Källa: Digitalt museum.

Panncentraler i Stockholm och Bagarmossen

Texten är till stora delar baserad på Nyréns text från 2012 (se Källor).

Panncentraler började uppföras på 1930-talet för att förse nya hyreshus med varmvatten. De nya centrala anläggningarna kunde på ett annat sätt garantera jämn värme och rationell drift i jämförelse med en enskild panna i varje hus. Under 1930- och 40-talen byggdes panncentralerna ofta samman med bostadshusen och gavs en liknande arkitektur. Friliggande panncentraler blev mer vanliga på 1950-talet och gavs då ofta en arkitektonisk utformning som avvek från bostadsbebyggelsen. Dessa friliggande panncentraler innehöll även många gånger fler funktioner såsom tvätteri, butiker, parkering eller samlingslokaler.

Panncentralerna var en ny byggnadstyp som i viss mån blev föremål för arkitektoniska experiment, d v s byggnaderna tilläts sticka ut och göras framträdande. Om panncentralen hade gemensamhetsfunktioner kunde den även placeras centralt och därmed lättillgängligt i områdena.

Panncentralerna i Stockholm är främst förknippade med hyreshusbyggandet från 1930-talet och fram till miljonprogramstiden på 1960-talet. I samband med att fler och fler kommunala värmeverk uppfördes (1959 uppfördes Hässelby värmeverk som det första kommunala värmeverket i Stockholm) byggdes också färre panncentraler. Under 1960-talet uppfördes enstaka nya panncentraler, samtidigt som de befintliga blev föremål för rivning eller ombyggnad.

Många gånger har också skorstenarna rivits medan byggnaderna i övrigt står kvar.

Vid en sökning i bebyggelseregistret finns idag sex stycken registrerade panncentraler i Bagarmossen. Samtliga är uppförda på 1950-talet förutom en som hör till kv Jämlikheten i miljonprogramsområdet i stadsdelens norra del. Tre av de kvarvarande panncentralerna (kv Friheten, Jämlikheten och Parmmätaren) har sina skorstenar kvar, medan de tre andra har rivits.

Panncentralerna är av lite olika karaktär där kv Assessorn, Krigsrådet, Jämlikheten och Landstingsmannen är fristående byggnader medan kv Parmmätaren är en lägre del sammanbyggd med ett lamellhus. Kv Friheten 1 består av ett punkthus med integrerad panncentral med skorstenen på takets mitt.

Ovan t h Vy längs tunnelbanespåret och Lagavägen. Notera skorstenen till höger i bildens fond, numera riven. Källa: Wikipedia

T h Bagarmossen 1958. I bilden syns tre skorstenar tillhörande panncentraler varav två finns kvar idag - kv Parmmätaren och Friheten. Källa: Stockholmskällan.

KV KRIGSRÅDET 3

Byggnaden i kv Krigsrådet 3 uppfördes 1952-68 efter ritningar av arkitekt Nils Sterner vid Husbyggnadsavdelningens arkitektbyrå på Stockholms stads fastighetskontor. Bostadsföreningen Hyreshus u.p.a. var byggherre och Göran Eklund var byggmästare.

Huset uppfördes som panncentral som skulle försörja de intilliggande bostäderna med värme. Panncentralen innehöll också bl a kontor, verkstad och tvättstuga. Från början planerades ett stort garage i tre våningar i anslutning till panncentralen, vilket dock aldrig utfördes. Istället byggdes ett fristående lågt garage strax söder om panncentralen 1977, i en våning med flackt sadeltak och träpaneler. Ritningarna gjordes av Nils R Andersson vid Svenska Bostäders arkitektavdelning.

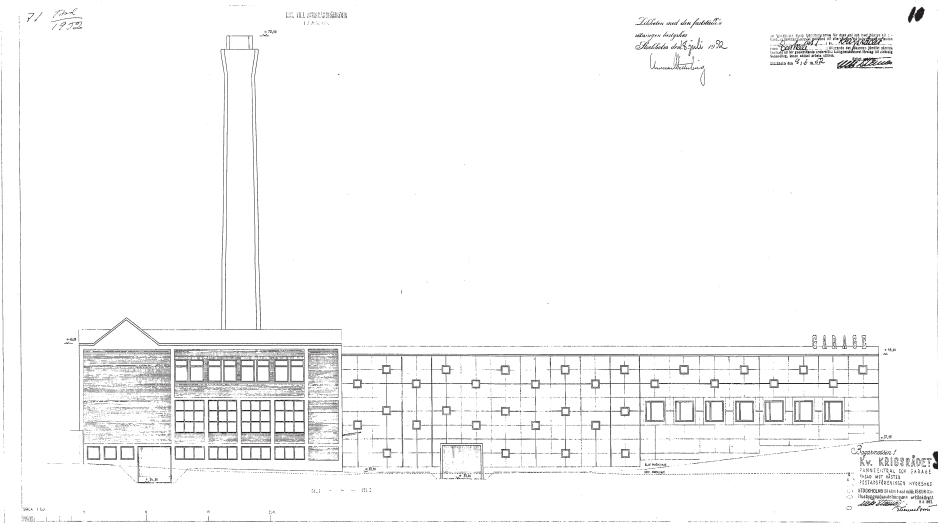
1988 gjordes en tillbyggnad direkt mot panncentralens södra fasad i form av ett enkelt förråd med pulpettak. Förrådet skulle enligt bygglovsansökan användas för redskap och traktorer för fastighetsskötsel. Västanfors industrier stod för ritningarna för Svenska bostäder.

1993 utfördes en ombyggnad av en verkstadsdel till personalrum av B & J Renoveringskonsulterna AB.

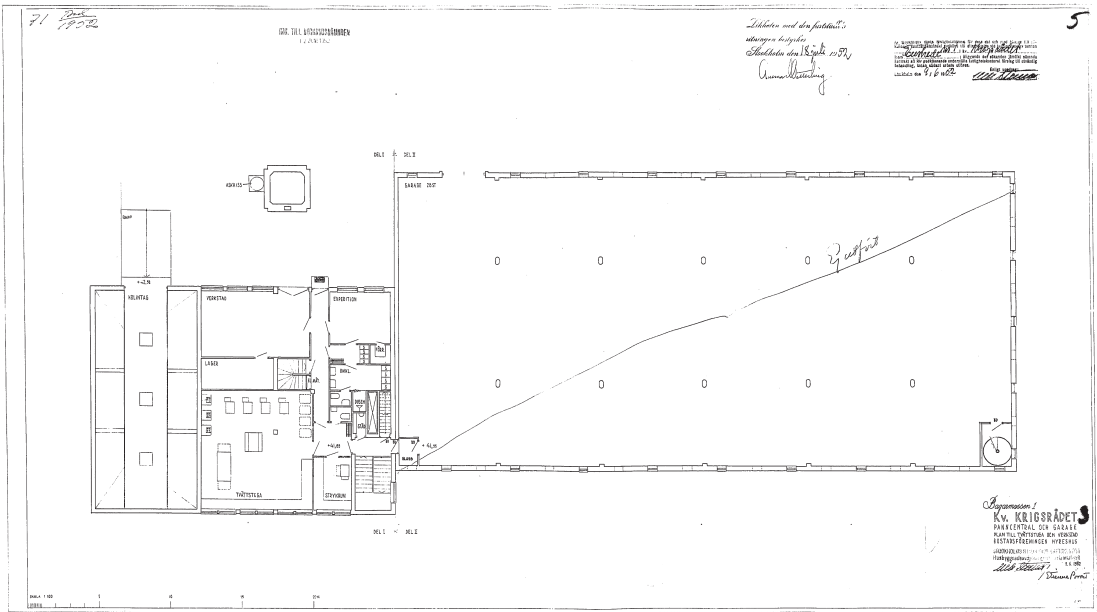
2012 gavs bygglov för rivning av panncentralens karaktäristiska skorsten.

Huset behöll sin användning som panncentral fram till för ett tiotal år sedan och tvättstugan fortsatte att användas ytterligare en tid.

Panncentralen ritades från början med ett tillhörande garage, som dock aldrig utfördes. Ritning från 1952. Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor.

Förutom pannrum innehöll byggnaden bl a kontor och en tvättstuga. Ritning från 1952. Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor.

BESKRIVNING

Fastighetsdata

FASTIGHETSBETECKNING

Kv Krigsrådet 3

ADRESS

Fogdevägen 53

BYGGÅR

1952-68, Huvudbyggnad

1977, Garage

1988, Förrådstillbyggnad

ARKITEKT HUVUDBYGGNAD

Nils Sterner

BYGGHERRE

Bostadsföreningen Hyreshus u.p.a

Anläggningsbeskrivning

Fastigheten är belägen på en sluttande tomt och kan sägas bestå av tre olika delar; själva panncentralen med lägre tillbyggnad i söder, rampen upp till panncentralen och ett garage. Tomten ligger längs Fogdevägen med den något högre belägna Rusthållarvägen i öster.

PANNCENTRAL

Panncentralen ligger i souterräng med den övre delen som vetter mot Rusthållarvägen. Mellan vägen och rampen finns ett smalare grönstråk med gräsyta och uppvuxna träd. Mot Fogdevägen är marken asfalterad med några parkeringsplatser framför panncentralen, men här finns även några mindre gräsytor. Mot norr finns en uppställningsplats inhägnad av ett gunnebostängsel med taggtråd.

RAMP

En ramp av betong sträcker sig från korsningen Fogdevägen och längs med Rusthållarvägen upp mot panncentralens övre del. Via denna ramp fraktades tidigare kolen upp till panncentralens kolintag och på den asfalterade planen framför centralen stod den höga skorstenen. Mot Fogdevägen skärmas rampen av med en hög putsad och plåtskonad betongmur som mot söder övergår i en mur av granit. Längs en del av den putsade muren och på granitmuren sträcker sig ett blåmålat metallräcke. Räck- et, som sannolikt är ursprungligt, återkom- mer på rampens andra sida mot vägen där det är metallfärgat och även vid kolintagets ramp där det är gulmålat.

Under rampen upp mot panncentralen ut- gör dess betongkonstruktion även förråds- utrymmen och garage med garageportar. En travers och en blå stålport ovan taket till förrådsbyggnaden utgör in- och urlast- ningspunkt till de övre delarna som finns bakom fyra mönstermurade fält av rektang- ulära ihåliga betongformar. Under dessa finns en lång rad av garageportar av vit plåt. Ovan dessa stålkonsoler för ett skärmtak som tillfälligt täcks av skivmaterial.

Ovan Panncentralens södra gavel i bildens fond med garagelän- gan i förgrunden. Till höger rampen längs Rusthållarvägen.

T h Vy längs Fogdevä- gen med anläggningen till höger.

T v Vy längs Fogdevägen mot söder med panncentralen närmast till vänster.

T h En smal körväg bevarad mellan den 1988 tillkomna förrådsbyggnaden och garagelängan.

T v En mur av granit gränsar till betongmuren. Här syns även det blå metallracket som återkommer på flera ställen.

T h Rampens mönstermurade parti mot öster med garageportar under.

GARAGE

Garaget är beläget på en asfalterad yta mellan Fogdevägen och rampen med portarna längs båda långsidor. I söder där huset smalnar av, finns några markparkeringar.

Garaget n är en låg byggnad med en smalare del i söder. Byggnaden har ett sadeltaktäckt av svart korrugerad plåt med häng- och stuprör av svart plåt. Fasaderna är klädda med rödmålad lockpanel av trä. I öster och väster röda garageportar av plåt åtskilda av svartmålad träpanel.

T h Garagelängan
sedd från ovan.

Nedan t v Garaget har
en enkel och rationell
form.

Nedan t h Garaget har
en smalare del mot
söder.

Byggnadsbeskrivning

PANNCENTRALEN

Panncentralen är uppförd i soutteräng där den östra delen i en våning ligger högst mot Rusthållarvägen och den västra delen mot Fogdevägen har tre våningar. Taket, som är täckt av svart plåt, har en cylindrisk form som avslutas med ett sadeltak mot norr. Avvattningen är integrerad i takfoten med smäckra stuprör.

Fasaden mot öster består av gult tegel i 4-skiftigt munkförband med en indelning av lodräta och horisontella putsband. Här finns fem stycken större fönster, två enlufts-fönster med förskjuten mittpost och tre enlufts-fönster med öppningsbar övre del, alla med bågar av vitmålat trä. En tidigare öppning är igenmurad med en dörr av bruneloxerad aluminium intill. Längst mot norr finns en ramp med gult metallräcke upp mot en dubbel gulmålad stålport. På fasaden finns förutom ett mindre ventilationsgaller, diverse kabeldragningar för belysning och tidigare skyltar.

Fasaden mot söder är putsad i ljust gult, sannolikt senare tillkommet, med ett lodrätt band av tegel mot väster. I tegelbandet finns ett kvadratisk fönster på andra våningen och en dubbel port i bottenplanet. Porten är av trä och sannolikt ursprunglig, tidigare med sex stycken glasade rutor som numera är fyllda med plåtskivor. Högst upp på fasaden ett större ursprungligt ventilationsgaller.

Panncentralens östra fasad. Vid betongfundamentet stod tidigare den höga skorstenen.

Byggnadens västra fasad med ramp, förråd och garage till höger.

Dikt an mot fasaden finns en vidbyggd för-rådsbyggnad med fasader av ljusgul trä-petskorrugerad plåt. Mot söder och väster finns två grå jalusiportar samt en ståldörr. Pulpettaket är täckt av svart korrugerad plåt.

Även mot väster täcks fasaden av gult te-gel med en indelning av putsband och en putsad sockel. Den översta våningen har enlufts-fönster med öppningsbar övre del medan den mellersta våningen har fyra stycken stora kvadratiska fönster med nio spröjsade rutor i vardera. I bottenvåningen finns femton styckcken mindre enlufts-fönster och en ursprunglig dubbel träport med blåmålad träpanel och sparkplåt. Högt upp på fasaden ovan porten finns ett senare till-kommet från/tillluftsdon.

I norr är fasaden indelad i tre fält med te-gel med putsband emellan. I den putsade sockeln finns nio stycken kvadratiska en-lufts-fönster med bågar av trä, nu försatta med stålnät. Mot öster finns en tämligen provosorisk lastkaj ansluten till den ovan-förliggande rampens betongvägg. I väggen finns också en ståldörr, ett mindre fönster och två ventilationsgaller. I förlängningen av byggnaden i väster står en gul tegelmur med plåttäckt överkant och en öppning, numera igenmurad.

Del av fasad mot väster
med ursprunglig inkör-
sport av trä.

T h Stora fönster mot öster med öppningsbar övre del, tegel och putsdetaljer.

Längst t h Förvaringsutrymmen med travers under rampen.

T h Modernare dörr intill en igenmurad öppning i öster.

Längst t h Detalj av taket mot söder med ventilationsgaller och plåttak med integrerad avvattning.

T h Panncentralen
mot sydväst med för-
rådstillbyggnaden.

Nedan t h Norra
fasaden med mur mot
väster.

Längst till höger Del
av den södra fasa-
den med ursprunglig
entréport och vidbyggt
förråd.

Rumsbeskrivningar

Invändigt har en hel del förändringar genomförts i form av t ex nya väggar och installationer. All maskinell utrustning är borttagen och har endast lämnat betongsocklar efter sig.

Väggarna är generellt råa och består av målad eller omålad betong. Rummen är djupa och delvis utan fönster

Den övre våningen har delvis en mer administrativ karaktär med kontorsutrymmen och ett litet kök. Här finns även de gamla tvätterilokalerna med en hög bröstning av vitt kakel på väggarna och bruna klinkers på golvet.

På den nedre våningen finns industriella delar kvar som är delvis ombyggda.

I det fd pannrummet finns rester av kol-silos av brädgjuten betong, nu igensatta. Rummet har dubbel takhöjd med stora fönster och en ståltrappa upp till en entre-solvåning och pannrummts övre del. Golvet täcks av klinkers och väggarna är kaklade halvvägs upp.

Vid pannrummets övre del finns en svängd betongtrappa av betong med klinkertäckta steg och smidesräcken. Trappan ger karaktär åt rummet som i övrigt har låg takhöjd.

Trapphusets trappa är av betong och gråvit terrazzo med ett smäckert svart smidesräcke och handledare.

Del av f d tvättstuga på byggnadens övre våning.

Pannrummets övre del med ursprunglig trappa med smidesräcken.

T h F d kontorsdel, från
början verkstad med
igensatt port till höger.

Längs t h Skulpterad
betongtrappa i övre del
av f d pannrum.

Ovan t h Det f d pannrummets nedre del med en blomberad kolficka i övre vänstra hörnet.

T h Utsikt från pannrummets övre del.

Längst t h Dubbel takhöjd i pannrummet med vy mot entresolen.

Förändringar

Den största förändringen av byggnaden skedde när förrådet i söder byggdes mot fasaden 1988, vilket gjorde att en större del av fasadens första våning mot detta håll blev skymd.

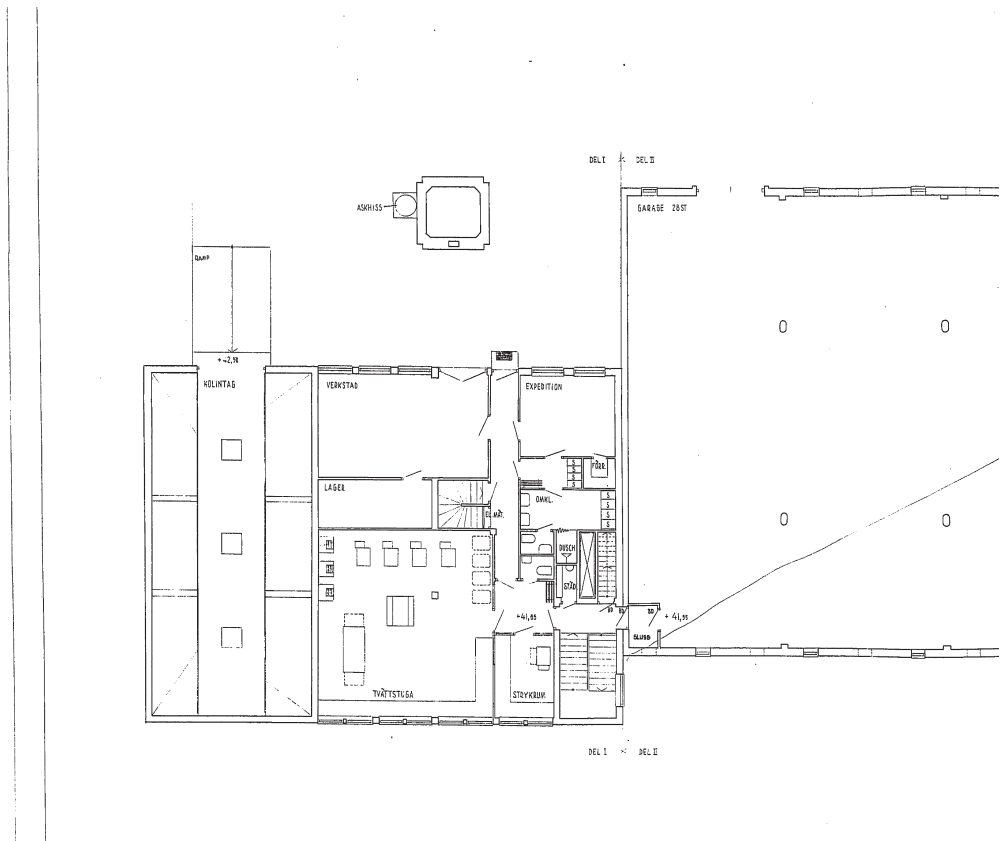
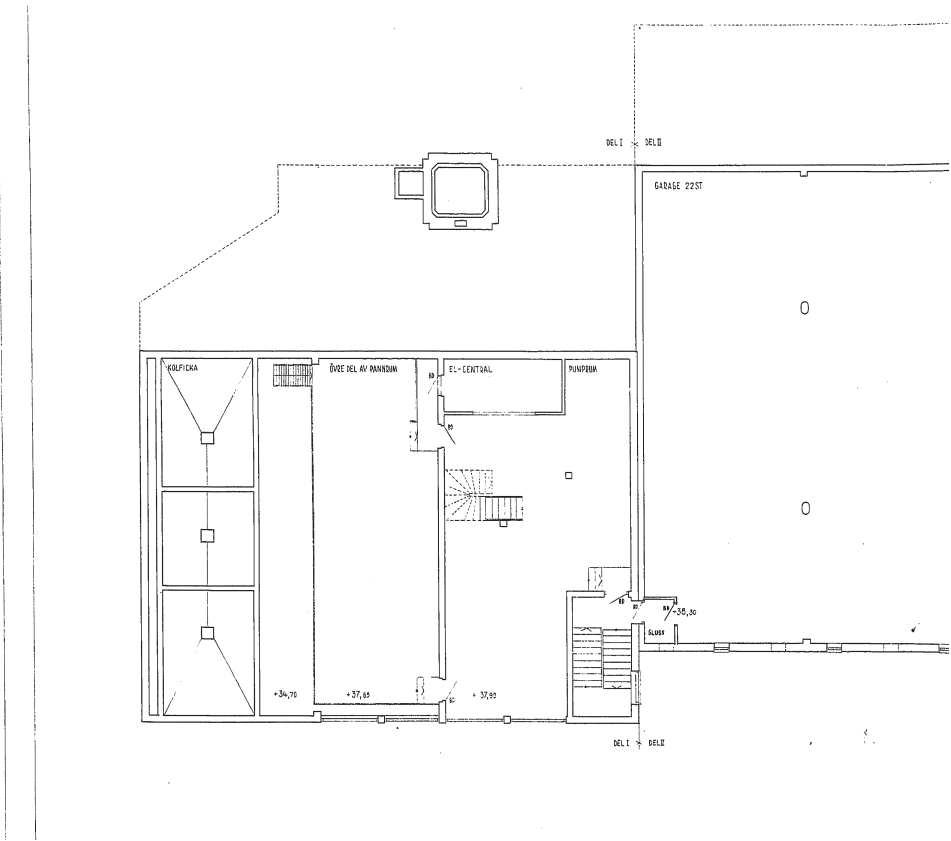
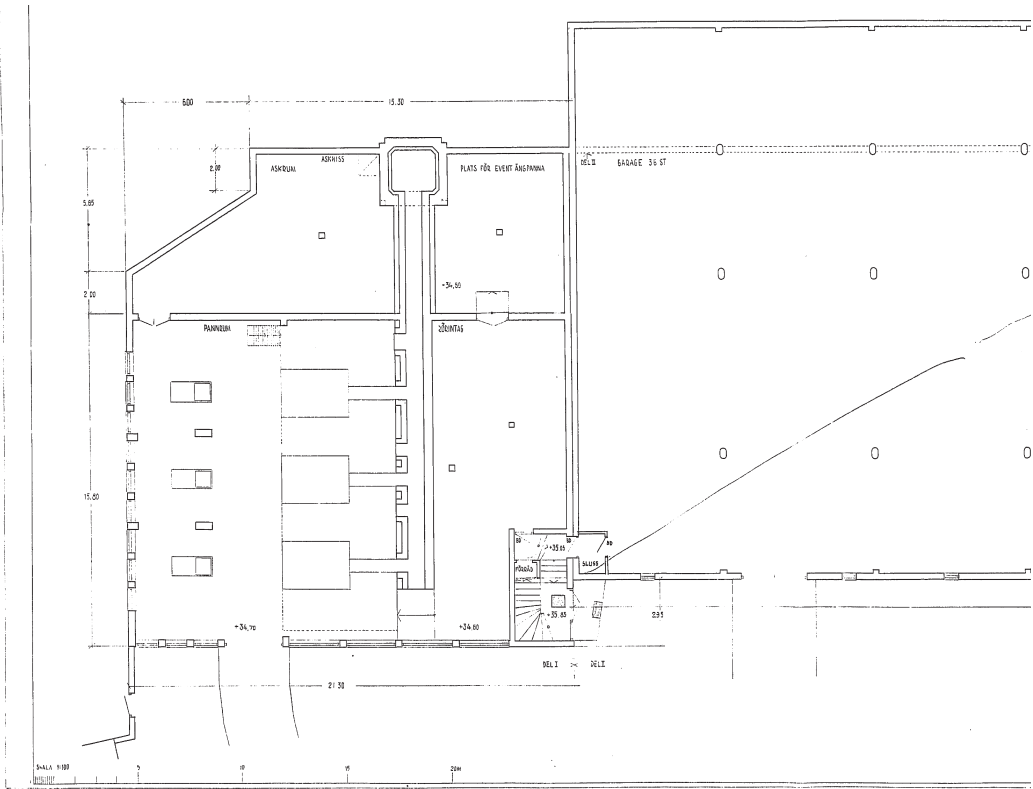
Vid panncentralens östra fasad har en tidigare fasadöppning gjutits igen med betong och portarna har bytts ut. Till höger om rampen vid det f d kolintaget har ett förrådslikanande bygge uppförts av träreglar med ett plåttäckt pulpettak.

Invändigt handlar förändringarna främst om ändrad planlösning i anslutning till kontors- och tvätteridelar och att den tekniska utrustningen i panncentralen inte finns kvar. Ny fjärrvärmeanläggning finns installerad i byggnadens bottenvåning.

Th Plan av panncentralens bottenvåning med bl a pannrum och askrum.

Nedan t v Plan av pannrummets övre del.

Nedan t h Plan av tvättstuga och verkstad samt kolintag. Källa: Stadsbyggnadskontoret.

Funktion

ANVÄNDNING

Panncentralen är sedan ett tiotal år (?) satt ur bruk, medan funktionen som tvättstuga kvarstod under en period därefter. Byggnaden har därefter varit tomställd. Den industriella karaktären är bevarad både ut- och invändigt men och i och med att byggnaden slutade användas och att tekniska installationer tagits bort har graden av panncentralens ursprunglighet sänkts.

FLÖDEN - TILLGÄNGLIGHET

Entré till den f d tvättstugan finns i öster där även en inkörsport vid det tidigare kolintaget. I söder en ursprunglig större entré till trapphuset med bevarad träport. Blåmålad ursprunglig garageport av trä i väster vid asfalterad nerfart. Stålport vid lastkaj mot norr.

VENTILATION

Ursprungliga ventilationsdragningar finns kvar i byggnaden, men har på vissa ställen gjorts om. Fungerar troligtvis ej?

LJUSHANTERING

Fyra stycken stora kvadratiska fönster finns mot väster där även en lång rad fönster finns vid översta våningen samt i bottenplanet. Mot öster är de generösa fönstren numera ighensatta. Mot söder och norr är fasaderna slutna så när som på ett fönster i trapphuset samt ett större antal i bottenplanet mot norr, dock ighensatta med galler vilket begränsar ljusinsläppet.

Ursprungliga strömställare och utanpåliggande eldragningar är delvis kvar, medan armaturer har bytts ut.

UPPVÄRMNING

Vattenburen värme finns bevarad i form av radiatorer främst i de kontorslika rummen, varav flera ursprungliga radiatorer av fläns-typ.

BEVARANDESTATUS (MOTIV FÖR BEVARANDE OCH UTVECKLING)

Panncentralen har en tidstypisk utformning som en fristående byggnad med en från början uppdelad användning med panncentral och tvätteri. Ett kraftigt eftersatt underhåll tillsammans med borttagna tekniska installationer innebär en hög förändringsgrad som försvårar förståelsen för byggnaden och dess historia. Här finns dock även möjligheter till anpassning av ny verksamhet där stora rumsvolymer kan anpassas till ny verksamhet. Djupa fönsterlösa lokaler kan ge svårare utmaningar vid kommande förändringar.

Ovan t h Ursprungliga rördragningar och senare plomberingar.

T h Rum med senare installerad fjärrvärmeanläggning och spår av olika slag av tidigare verksamhet.

KULTURVÄRDEN

Denna värdering utgår från Boverkets definition av begreppet kulturvärde som en sammanfattande benämning för vad som i den fysiska miljön bedöms som värdefullt ur kulturhistoriskt, estetiskt och socialt hänseende. Dessa perspektiv kan, var för sig eller tillsammans, motivera olika åtgärder för att tillvarata kulturvärdena i den kommunala planeringen. Vidare har begreppen i nedanstående värdering sin utgångspunkt i Riksantikvarieämbetets metod som har preciserats i boken Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Axel Unnerbäck (2002). Se mer utförlig beskrivning över värderingsmetodik under avsnittet Kulturvärden - Definitioner och förklaringar.

Kulturhistoriskt perspektiv

”Det kulturhistoriska perspektivet beskriver historiska egenskaper och fysiska objekt som kan förmedla historisk kunskap. Som dokument från det förflutna där förståelsen av människors livsvillkor och sammanhang tydliggörs.”

Panncentralen i kv Krigsrådet 3 uppfördes under 1950-talet, då ett stort antal liknande anläggningar byggdes för att säkra värmeförsörjningen till nya bostäder i området. Idag har de flesta spelat ut sin roll och rivits eller byggts om, men de som är kvar bär på en intressant historia. Här finns bebyggelsehistoriska värden där panncentralen representerar en mycket speciell och egen byggnadskategori.

När panncentraler uppfördes under denna tidsperiod togs ibland tillfälle att ge centralerna ett eget och något avvikande utseende. Detta har tillämpats gällande Krigsrå-

det, som både med sin form och material skiljer sig i området, vilket ger byggnaden ett tydligt arkitekturhistoriskt värde. Dess från början mycket viktiga roll att försörja omkringliggande bostäder med värme finns inte längre kvar, men den kvarvarande byggnaden har ändå ett samhällshistoriskt värde där den berättar om stadsdelens tidigare strukturer. Den karaktäristiska höga skorstenen som fungerat som ett landmärke är däremot borttagen, vilket minskar förståelsen av byggnadens ursprungliga funktion och identifikationen av byggnaden.

Den senare tillkomna förrådsbyggnaden från slutet av 1980-talet saknar kulturhistoriskt värde.

Den intilliggande garagelängan från 1977 har en tidstypisk utformning med sin låga höjd, träfasad och pulpettak. I sammanhanget besitter den dock ett begränsat kulturhistoriskt värde utan anknytning till panncentralen eller helhetsmiljön.

Invändigt finns två karaktärer, en mer administrativ med f d kontorsutrymmen och en industriell med de gamla tvätterilokalerna och själva panncentralen. Ett fåtal ursprungliga byggnadsdelar berättar om byggnadens tidsmässiga tillhörighet såsom snickerier och olika ytskikt såsom kakel klinkerklädda väggar i tvätteri och pannrum. Ursprungliga tekniska installationer har till större delen tagits bort men visst teknikhistoriskt värde finns i den bevarade kolsilon och entresol av stål i pannrummet. Här finns även två omsorgsfullt utformade betongtrappor.

Estetiskt perspektiv

”Med estetiskt perspektiv avses värden som tar fasta på våra perceptuella (upplevelsebara) förmågor. Här utgör uppfattningen av det visuella, konstnärliga, rumsliga och akustiska centrala värdeaspekter.”

Exteriören visar ett spännande och lekfullt uttryck med bl a en avvikande takutformning genom både en välvd del och ett sadeltak. Här finns arkitektoniska värden knutna till byggnaden. En smäcker takfot med integrerade häng- och stuprör signalerar en omsorg om detaljerna. Gedigna material såsom gult tegel som huvudmaterial i fasader med inslag av gjuten betong och stora fönster skvallrar om byggnadens industriella karaktär och bidrar till ett miljöskapande värde.

Rampen med underliggande garage och magasin har murverk av natursten och dekorationsmurade partier som är av betydelse för upplevelsen av panncentralen.

I interiörerna finns den industriella känslan fortfarande kvar. Rum med dubbel takhöjd och stora fönster, kolsilos och entresol i form av en stålkonstruktion ger den tydligaste bilden och upplevelsen av byggnadens tidigare disposition och användning.

Socialt perspektiv

”Med socialt perspektiv avses värdeaspekter som beskriver människors relation till kulturmiljön och hur den används, med tyngdpunkt på den aktuella situationen. Här kan finnas både materiella och immateriella aspekter.”

I och med att panncentralen ersatts av fjärrvärme och att tvätterifunktionen försvunnit har byggnadens roll i miljön och människors relation till byggnaden till stora delar försvunnit. Den udda byggnadstypen med den industriella karaktären har en viss avvisande verkan och har under lång tid förknippats med tunga transporter av kol m.m. Det är därför svårt att idag knyta några kulturvärden till byggnaden utifrån ett socialt perspektiv.

Värdefulla byggnadsdelar och rumssamband

EXTERIÖR - HUVUDBYGGNAD

- Gul tegelfasad med betongdetaljer
- Takutformning med omsorgsfullt utformade plåtdetaljer och beklädnad
- Ursprungliga fönster, portar och entréparti av trä

EXTERIÖR - RAMP/FÖRRÅD/GARAGE

- Murverk av natursten
- Dekorationsmurade delar mot magasin och förrådsdelar
- Traversbalk och metallräcke

INTERIÖR - HUVUDBYGGNAD

- Pannrummets entresol av stål
- Betongtrappor/trapphus med terrazzo/klinkers och smidesräcken
- Ursprungliga snickerier
- Väggbeklädnader av klinker och kakel
- Kolfickans nedre del i pannrum

INTERIÖR - RAMP/FÖRRÅD/GARAGE

- Ej besökt

RUMSSAMBAND

- Pannrummet med entrésol, kolficka och apparatrum utgör ett sammanhängande och pedagogiskt rumssamband.

Kulturvärde - definitioner och förklaringar

Följande text är i sin helhet hämtad från Boverkets hemsida, Kunskapsbanken.

”Kulturvärde är en sammanfattande benämning för vad som i den fysiska miljön bedöms som värdefullt ur kulturhistoriskt, estetiskt och socialt hänseende.

Begreppet kulturmiljö omfattar hela den av människan påverkade fysiska miljön. Detta betyder inte att allt i kulturmiljön har höga kulturvärden. Kulturvärden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och lämningar såväl som hela miljöer och stora landskapsavsnitt. Utöver kulturvärden kan kulturmiljön representera en rad olika former av värden för skilda offentliga och privata verksamhetsintressen och medborgargrupper, exempelvis biologiska eller ekonomiska värden.

Bebyggelsens och landskapets kulturvärden kan bedömas ur tre kompletterande perspektiv - kulturhistoriskt, estetiskt och socialt. Dessa perspektiv kan, var för sig eller tillsammans, motivera olika åtgärder för att tillvarata kulturvärdena i den kommunala planeringen.

VÄRDERING UR ETT KULTURHISTORISKT PERSPEKTIV

Värdering ur ett kulturhistoriskt perspektiv avser en bedömning av möjligheterna att genom exempelvis bebyggelsen och landskapet utvinna och förmedla kunskaper om olika skeenden och sammanhang och därigenom även förståelse av människors livsvillkor, i skilda tider – inklusive de förhål-

landen som råder idag. Denna bedömning förutsätter kunskaper inom bland annat arkeologi, historia, etnologi och kulturgeografi.

VÄRDERING UR ETT ESTETISKT PERSPEKTIV

Värdering ur ett estetiskt perspektiv gäller en bedömning av bland annat rumsliga, visuella och akustiska egenskaper i den fysiska miljön. Värdering ur ett estetiskt perspektiv bygger på kunskaper inom bland annat konstvetenskap och arkitektur.

VÄRDERING UR ETT SOCIALT PERSPEKTIV

Värdering ur ett socialt perspektiv innebär att bedöma människors relationer till kulturmiljön – hur olika grupper av individer använder, uppfattar och värdesätter exempelvis bebyggelsen och landskapet. En sådan bedömning kan ha sin utgångspunkt i bland andra ekonomiska, sociologiska eller psykologiska metoder.

De tre perspektiven är delvis överlappande men till stora delar åtskilda. Exempelvis kan socialhistoria och arkitekturhistoria ingå som delar av det kulturhistoriska perspektivet på en bebyggelsemiljö. Samtidigt kan bebyggelsemiljöns kulturhistoriska bakgrund och innehåll påverka och delvis förklara hur den upplevs och värderas idag ur ett socialt eller ett estetiskt perspektiv. En miljö som inte bedömts som värdefull ur ett kulturhistoriskt perspektiv, kan ändå värderas högt ur ett estetiskt och/eller ett socialt perspektiv.

Bedömningar av vad som är värdefullt kan i olika grad förändras över tid, genom framväxten av nya kunskaper och synsätt. Vissa värden kan emellertid vara mer beständiga än andra. Kulturvärden kan på så sätt bevaras, omskapas, utvecklas och nybildas i takt med samhällets utveckling och förändring.

I Boverkets byggregler (BBR) används begreppet kulturvärden som en samlingsbeteckning för en byggnads byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden”.

KÄLLOR

Arkiv

Stockholms stadsbyggnadskontor - Bygg- och plantjänsten

Tryckta källor och litteratur

Söderström, Göran (red), Stockholm utanför tullarna; nittiosju stadsdelar i ytterstaden. Stockholm 2003

Åhgren, Marcus, Giggen 25, Panncentral i Tallkrogen. Antikvarisk förundersökning, Nyréns Arkitektkontor, 2012-05-08

Internet

Digitala Stadsmuseet
<https://www.digitalastadsmuseet.stockholm.se>

Stockholmskällan
<https://www.stockholmskallan.stockholm.se/>

Kartmaterial från Eniro
<https://www.eniro.se/>

Kartor och klassificeringar från DpWeb-map
https://kartor.stockholm.se/bios/dpweb-map/cust_sth/kul/klassificering/DPWeb-Map.html